

תעסוקת נשים ערביות בנגב

נייר עמדה מוגש לכנס תל שבע
לדיון בעתירה להקמת לשכות תעסוקה בנגב
10 נובמבר 2022

תחקיר שטח: הודא אבו עבייד ומרואן אבו פריח
כתיבה: אליאן קרמר ושמוליק דוד
עריכה: חיה נח ושמוליק דוד
תרגום לערבית: שרה אבו כף

מבוא: פערי תעסוקה ורקעם

שיעורי התעסוקה של נשים ערביות בדואיות בנגב נמוכים מאד. לפי דו"ח קו-אימפקט הגיע שיעור תעסוקת הנשים הללו בגילאי העבודה בשנת 2021 ל-25%. זאת, לעומת רק 41% בקרב נשים ערביות בשאר חלקי הארץ¹. יצוין כי שיעור התעסוקה של כלל נשים בישראל הגיע בשנת 2020 ל-76%².

לשם השוואה, שיעור התעסוקה בקרב גברים ערבים בנגב הגיע בשנת 2021 ל-54%. זאת, לעומת 66% בקרב הגברים הערבים בשאר חלקי הארץ³.

שיעורי התעסוקה הנמוכים בקרב הנשים הבדואיות קשורים בגורמי יסוד מגוונים, ובהם:

- פערי פיתוח בין מרכז לפריפריה**, לרבות השקעות ממשלתיות מעטות בפיתוח כלכלי ובקידום שירותים, וכן מיעוט תעשיות מתקדמות וריבוי תעשיות מסורתיות.
- פערים ואפליה בין יהודים לערבים**: פערים בהקצאות בסיסיות לפיתוח שירותים, כגון שירותי חינוך והכשרה מקצועית, בהשקעות בפיתוח כלכלי, ובעיקר בפיתוח תשתיות תעסוקה לרבות תחבורה ציבורית, אזורי תעשייה, ומסגרות בגיל הרך.
- פערים במדיניות הפיתוח האזורית**: פערים בהשקעות הציבוריות בפיתוח אזורי, ובעיקר סירובה של המדינה להכיר ביותר משלושים כפרים, לקדם את פיתוחם, ולספק בהם תשתיות בסיסיות שיאפשרו נגישות לתעסוקה, כגון כבישים, או גני ילדים.

בנוסף קיימים חסמי תעסוקה הקשורים ל**תרבות הקהילה**, ובפרט מגבלות נורמטיביות על תעסוקת נשים הקשורות בדת ובמסורת, ותפישות רווחות ביחס לתפקידים מגדריים, המקשות על יציאת נשים בדואיות לשוק העבודה.

סראב אבו רביעה קווידר מנתחת את השתלבות הנשים הבדואיות בשוק העבודה במסגרת תיאוריית ההצטלבותיות. לטענתה, האשה הבדואית משלמת בשוק העבודה "קנסות" מגוונים על זהותה: "קנס אתנו-לאומי" (אפליה על רקע אתני), "קנס דתי" (אפליה על רקע הדת) וגם "קנס מגדרי". בנוסף היא

¹ קו אימפקט, השותפות לקידום תעסוקה בחברה הערבית-בדואית. קרן רוטשילד והמרכז להשכלה גבוהה-תעסוקה. תעסוקת החברה הערבית-בדואית בנגב. חברת נאס, יולי 2022. (להלן: דו"ח קו-אימפקט) עמ' 21.

² דנה כהן, אורן תירוש וסמדר סומך, איפיון דפוסי תעסוקה וחסמים תעסוקתיים של האוכלוסייה הבדואית בדרום-ירושלים, מצגת שהוכנה לפורום הציבורי השני להערכת תוכנית החומש. משרד הרווחה וג'וינט-מאירס-מכון ברוקדייל. אפריל 2022.

³ דו"ח קו-אימפקט, עמ' 21.

נאלצת לשלם גם "קנס שבטי", שמשמעו אפליה על רקע השתייכות שבטית או בשל חיכוך בין הצו השבטי לקוד המקצועי. האסטרטגיות המורכבות שהאשה נוקטת מיועדות לסייע לה להתמודד עם ה"מחירים" שהיא נאלצת לשלם בזירות מגוונות.⁴

מדיניות הממשלה: יעדים והשגתם

הממשלה החליטה על השקעה בקידום ההשתלבות של נשים ערביות בתעסוקה. בהחלטת ממשלה מס' 1994 משנת 2010 נקבעו יעד תעסוקה של 41% לנשים ערביות בגילאי 25-64 ויעד תעסוקה של 42% לנשים ערביות בגילאי 20-24. היעד היה מיועד להשגה תוך עשור, כלומר עד לשנת 2020.⁵

ואולם, מדיניות הממשלה לא הביאה להשגה מלאה של יעד זה. ובפרט, בקרב נשים ערביות בדרום שיעור התעסוקה רחוק מהיעד באופן ניכר. בנוסף, נראה כי קצב השינוי איטי.

בשנת 2012 היה שיעור תעסוקת הנשים הבדואיות בנגב בגילאי העבודה (גיל 25 עד 54) 15% בלבד. בשנת 2020 עלה שיעור זה והגיע ל-23%. כלומר, חל בו גידול של בסך כאחוז בשנה. שיעור זה בולט לחיוב לעומת שיעור תעסוקת הגברים הבדואים, שירד באותן שנים מ-65% בשנת 2012 ל-58% בשנת 2020. כלומר, ירידה של כאחוז לשנה.⁶

תהליכי השינוי התנהלו באיטיות, וזאת חרף הגידול הניכר בשיעורי הלמידה וההשכלה של נשים ערביות בנגב, לרבות ההשכלה האקדמית. בנוסף, שיעור התעסוקה עודו נמוך, חרף השקעות ממשלתיות בשתי תוכניות חומש לקידום פיתוח כלכלי-חברתי ביישובי הבדואים, האחת לשנים 2012-2016 והשנייה לשנים 2017-2021.

תוכניות אלו כללו השקעה של תקציבים ניכרים בפיתוח ושיפור מערכת החינוך הבדואית, בקידום השתלבות הסטודנטים הבדואים בהשכלה הגבוהה, בחלוקת תמריצים לבעלי עסקים המעסיקים בדואים, וכן בהכשרה מקצועית, במרכזי הכוונה והשמה ועוד.

השינוי בשיעורי התעסוקה איטי, חרף הבטחות הממשלה בדבר מדיניות לצמצום פערים בין מרכז לפריפריה, ההצהרות בנוגע להשוואת השירותים, ובפרט ההתחייבויות לפיתוח מואץ בחברה הבדואית ובמערכת החינוך שלה.

לאחרונה אמצה הממשלה יעדי תעסוקה חדשים, ואולם כי כל עוד מתקיימים החסמים שצוינו למעלה, נראה כי הסיכוי למימושם עלול להיות נמוך.

שקיפות המידע

נכון להיום, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינה מספקת מידע בסיסי על העסקת תושבי הכפרים לא מוכרים, שכן הם אינם נכללים בסקרי תעסוקה ובסקר הכנסות המשפחה.⁷ גם דו"ח העוני של המוסד לביטוח לאומי אינו כולל התייחסות לאוכלוסיה זו, המונה כשליש מהקהילה הבדואית, ואינו משקף את מצוקתה הכלכלית הקיצונית.

⁴ סראב אבורביעה קוויידר. נשים ערביות בדואיות בשוק העבודה בישראל. אונ' בן-גוריון, המכונים לחקר המדבר, יוני 2014. דו"ח מחקר במימון קרן רוטשילד.

⁵ ג'רי אלמו. מרכז המחקר והמידע בכנסת. נתונים על תעסוקת נשים ערביות בדגש על בדואיות בנגב. פברואר, 2022. דף 1.

⁶ דנה כהן ואח', שם עמ' 11.

⁷ Negev Coexistence Forum. 2021. Uncounted: Indigenous Bedouin citizens neglected by the Israeli Central Bureau of Statistics.

על-כן, כפי שהעיר מבקר המדינה בדו"ח השנתי 72'א' (חלק ראשון) אין לממשלה מידע בסיסי שהינו חיוני להערכת הצרכים של קהילות אלו ואף לתכנון שירותים מתאימים עבורן. אפילו הנתונים הדמוגרפיים הבסיסיים שנויים במחלוקת. בנוסף, בהיעדר מידע עדכני ומהימן, קשה להבטיח חלוקה הוגנת של משאבים לרשויות המקומיות הבדואיות, המעניקות לתושבי הכפרים הבלתי מוכרים מגוון שירותים, לרבות שירותי חינוך ורווחה. המבקר קבע כי מצב זה טעון תיקון.

הוועדה לזכויות חברתיות כלכליות ותרבותיות של האו"ם המליצה לממשלת ישראל להגביר את מאמציה להגדיל את השתתפותן של נשים בדואיות וערביות בשוק העבודה, לרבות באמצעות מתן השכלה והכשרה מקצועית המותאמת לניסיון התעסוקתי ולרמת מיומנויות העבודה שלהן.⁸ בפרט המליצה הוועדה לממשלה לפרסם נתונים מקיפים ומפולחים על השתתפות תושבי ישראל בכוח העבודה, לרבות נתוני תעסוקה, אבטלה ותת-תעסוקה.

שיעורי תעסוקה נמוכים

בשנת 2019 כ-77% מהנשים הבדואיות בגילאי העבודה העיקריים לא השתתפו בכוח העבודה. זאת, לעומת שיעור של 62% בקרב הנשים הערביות ו-14% בקרב היהודיות.⁹ שיעור המועסקות בקרב הנשים הבדואיות בגילאי העבודה העיקריים עמד בשנת 2019 על 21% בלבד.

משמעות הנתון ברורה: נשים אלו אינן משתלבות במעגל התעסוקה, הן מתמקדות במטלות הבית, לרבות הטיפול בילדים ובקשישים. בד-בבד הן אינן מפתחות לרוב את מיומנותיהן ואת כישוריהן, ואינן מטפחות את עצמאותן ביחס למשפחותיהן.

בפרט, נשים אלו מוגבלות ביכולתן לתרום את חלקן לצמצום שיעורי העוני הגבוהים במשפחותיהן, ובקרב הקהילה הבדואית בכללה. יודגש כי לפי נתוני דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים של המוסד לביטוח לאומי לשנת 2018, כ-73% מהנפשות בקרב הקהילה הבדואית וכ-80% מהילדים חיו בעוני¹⁰. בד-בבד, הנשים הבדואיות שאינן משולבות בכוח העבודה מנועות מלתרום תרומה נכבדה למשק הישראלי ולהתפתחותו.

נשים המתגוררות בכפרים הבלתי מוכרים נדחקות אף יותר לשוליים של עולם התעסוקה. הן זוכות לאפשרויות השכלה מוגבלות ולהזדמנויות צמיחה אישית מועטות, בשל היעדר תשתיות ושירותים בסיסיים, כגון שירותי חינוך ותרבות ותחבורה, בכפרים אלו.

השכלה ומאפייני תעסוקה: תעסוקה, תנאי עבודה, שכר

רמת ההשכלה של המועסקות הבדואיות נמוכה מזו של המועסקות היהודיות.

1. כ-12% מהמועסקות הערביות וכ-12% מהמועסקות הבדואיות הן בעלות תעודת סיום בית ספר יסודי או חטיבת ביניים, וזאת לעומת רק 4% מהמועסקות היהודיות.
2. כ-29% מבין המועסקות הבדואיות הן בעלות תעודה נמוכה מתעודת בגרות¹¹. זאת, לעומת כ-21% מהמועסקות הערביות ו-16% מהמועסקות היהודיות.
3. ל-38% מהמועסקות הערביות והבדואיות יש תואר אקדמי כלשהו, לעומת 44% מהמועסקות היהודיות.¹²

⁸ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. 2019. Concluding observations on the fourth periodic report of Israel. <https://tinyurl.com/u92erv33>

⁹ אלמו, שם.

¹⁰ מירי אנדבלד ואח'. דו"ח ממדי העוני והפערים החברתיים לשנת 2018. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי, דצמבר 2019. לוח 12, עמ' 22 "תחולת העוני לפי מחוז ולאום".

¹¹ אלמו, שם. תעודת סיום יסודי או חטיבת ביניים וכן תעודת סיום תיכון שאינה בגרות.

ראוי לציין, כי בעשור האחרון חלה עליה ניכרת בשיעורי הלמידה של הנערות הבדואים במסגרות התיכון, ושיעורים אלו עולים באופן ניכר על שיעורי הלמידה המקבילים של הנערים בני גילן¹³. התלמידות צוברות הישגים מרשימים יותר בבחינות הבגרות¹⁴. כמו כן, חלה עליה דרמטית בשיעורי ההשתלבות של נשים במסגרות ההשכלה האקדמית, ובשנת 2021-2020 הגיע שיעורן בקרב כלל הסטודנטים ל-78%¹⁵.

רמת ההשכלה הנמוכה מקשה על הנשים הערביות בנגב במציאת תעסוקה. לפי נתוני דו"ח קו-אימפקט, בקרב נשים ערביות אקדמאיות בנגב, הגיע שיעור ההעסקה בשנת 2021 ל-77%, שיעור גבוה הדומה לשיעור ההעסקה בקרב הנשים הערביות האקדמאיות בשאר חלקי הארץ¹⁶.

לעומת זאת, בקרב הנשים הערביות בנגב שאינן בעלות השכלה אקדמית, היה שיעור התעסוקה רק 21%. רבות מהנשים הללו מועסקות במשרות זמניות וחלקיות, המתאפיינות בשכר נמוך. לא מעטות מהן מועסקות בתעסוקה בלתי רשומה ובלתי מאוגדת, המתאפיינת בפגיעה בזכויות ואף בהעסקה פוגענית.

יצויין, כי גם הבחירות של הסטודנטים הבדואים משפיעות על סיכויי השתלבותם בעבודה ועל שיעורי השתכרותם. כך, למשל, לפי נתוני הגיוינט, 69% מהסטודנטים הבדואים בנגב נרשמו בשנת 2020 ללימודי מדעי הרוח (לרבות חינוך) וזאת לעומת רק 23% בקרב הסטודנטים היהודים¹⁷.

ענפי תעסוקה וממוצעי שכר

בחינת השתתפות הנשים הבדואיות בכוח העבודה מעלה, כי כ-63% מהנשים הבדואיות בנגב מועסקות בענפי החינוך. זאת, לעומת רק כ-19% בקרב המועסקות היהודיות¹⁸.

לעומתן רבות מהנשים היהודיות מועסקות בענפים בהם השכר גבוה מהשכר הממוצע במשק, כמו מינהל מקומי, מינהל ציבורי וביטחון, וכן שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים¹⁹.

נמצא כי רמת השכר הנמוכה יחסית של נשים בדואיות שכירות קשורה להעסקה של רבות מהן בענפי החינוך וכן מריכוזן הגבוה בענפי הבריאות, הרווחה והסעד. בפרט, רבות מהנשים הבדואיות מועסקות בחינוך והוראה, מקצועות ששכרם הממוצע נמוך.

בדיקת חוקרי הגיוינט מעלה כי הפער בין שכרן של נשים בדואיות לשכר בכלל אוכלוסיית ישראל מגיע ל-33%. פער השכר בין הגברים הבדואים לבין הגברים בכלל ישראל מגיע ל-29%. יוער כי הנתונים מתייחסים לגילאי 25-40 בלבד, ולשנת 2019²⁰.

תשתיות תעסוקה:

מעונות יום ומשפחתונים

ביישובי הבדואים בנגב פועלים רק 16 מעונות יום לגיל הרך. שיעור המעונות לאלף נפש נמוך בשיעור ניכר משיעורם בכלל האוכלוסייה, ובפרט בציבור היהודי. ברשויות מקומיות גדולות כגון מ"א אלקסום או

¹² אלמו, שם.

¹³ אתי וייסבלאי. נתונים על נשירת תלמידות מבתי ספר ועל לימודים אקדמיים בקרב נשים בחברה הבדואית בנגב. הכנסת, מרכז המחקר והמידע, נובמבר 2020.

¹⁴ אתי וייסבלאי, נתונים על זכאות לבגרות בחינוך הבדואי בנגב. הכנסת, מרכז המחקר והמידע, דצמבר 2020.

¹⁵ דו"ח קו-אימפקט, עמ' 22. ר' גם אתי וייסבלאי. שם, נובמבר 2020.

¹⁶ דו"ח קו-אימפקט, עמ' 21.

¹⁷ ארוא מג'אדלה ואחרים. דו"ח תמונת מצב של האוכלוסייה הבדואית בנגב, מדדים נבחרים. מצגת. הפורום הציבורי להערכת תוכנית החומש. ירושלים, משרד הרווחה וג'וינט-מאירס-מכון ברוקדייל. אפריל 2022.

¹⁸ אלמו, שם.

¹⁹ אלמו, שם.

²⁰ דנה כהן ואחרות, שם, עמ' 10.

מועצה מקומית לקיה - אין עד היום מעון יום. ביישובי הבדואים פועלות גם מסגרות משפחתון, ואולם לא אחת איכותן המקצועית אינה מספקת.

מעונות היום חיוניים לחינוך הפעוטות בגיל הרך, ומקבלים משנה חשיבות לנוכח ההחלטה המקצועית שקבלה הממשלה "להפוך את הפירמידה החינוכית" המיועדת לשפר ולהגדיל את שירותי החינוך בגיל הרך. שירותי המעונות חשובים ביותר להבטחת יציאת ההורים (ובפרט הנשים) לעבודה, ואף לחילוץ המשפחות מעוני ומצוקה. שיעור הבינוי הקיים אינו מספיק כלל לצמצום הפערים, ושיעור הסבסוד הנמוך של דמי המעונות גורם להימנעות הורים בדואים רבים משיגור פעוטות למעון.

מחקר שערכו מומחי מכון טאוב מצא כי ההשקעה הציבורית במעונות ומשפחתונים בקרב ערביי הנגב היא מזערית, מפלה, ורחוקה ממענה על הצורך. זאת אף שמדובר בקהילה, שבה לפי נתוני הביטוח הלאומי לשנת 2018, 80% מהילדים חיים בעוני²¹.

בסקר טלפוני שערכו מומחי מכון ברוקדייל נשאלו נשים על החסמים שבפניהם הן ניצבות בדרך להשתלבות בעבודה. 74% מהנשים השיבו כי "יש לי ילדים ואני זו שצריכה לטפל בהם". 67% ציינו: "אני יכולה לעבוד רק בשעות הבוקר". 47% מהנשים ציינו: "אין בשכונה שלי מעון בשביל הילדים הקטנים שלי". 28% מהנסקרות טענו כי "המעון בשכונה שלי יקר מדי". תשובות אלו מצביעות על מרכזיות האיתור של מעון יום לילדים בדרכה של אשה בדואית המבקשת להשתלב בשוק העבודה.²²

בדו"ח שפרסם פורום דו-קיום בנגב שעסק בנושא בשנת 2020²³ נכללו בין היתר המלצות על הצעדים הבאים:

א. **הקמת מעונות נוספים בהיקף שנתי נכבד:** על משרד הרווחה להקצות תקציב בהיקף ניכר לבניית מעונות נוספים, תוך מתן העדפה תקציבית ניכרת וסיוע תקציבי מיוחד למימוש הפרויקט בפועל בידוי מחלקות ההנדסה של הרשויות המקומיות הערביות בדרום. אין להשלים עם הפערים הקיימים בבינוי המעונות.

ב. **סבסוד הביקור במעונות:** יש להפעיל תוכנית לסבסוד הביקור של ילדים ממשפחות מעוטות אמצעים במעונות. זאת, על מנת להביא לשימוש אינטנסיבי במעונות יום בקהילה הבדואית, לעודד יציאת נשים לעבודה, ולדחוף להיחלצות משפחות רבות עם ילדים בגיל הרך מחרפת העוני. תוכנית סבסוד כזו שהופעלה בכסיפה בערערה ובחורה באופן ניסיוני ("פילוט") נמצאה כאפקטיבית מאד בהגדלת שיעור הילדים המבקרים במעונות, וראוי להרחיבה לכל יישובי הבדואים.

ג. **התערבות בתכנון והקמת המעונות:** על משרד הרווחה לגלות מעורבות במימוש התכנון והביצוע של מעונות היום ולהפעיל את סמכותו על מנת למנוע הקמת מעונות במיקום שאינו מוסכם בקהילה, ולהתמודד עם הימנעות הרשויות המקומיות מהקמת מעונות והפעלתם מטעמים כאלה או אחרים. אין להשלים עם מצב בו תקציב בינוי אינו מנוצל, או מבנה שהוקם במימון ציבורי ולא נעשה בו שימוש, כפי שקיים למשל באבו תלול ושגב שלום.

ד. **שיפור הרמה המקצועית החינוכית והטיפולית של המשפחתונים.**

לשכות תעסוקה

הארגונים פורום דו-קיום, עדאלה וסידרה והמועצות המקומיות תל שבע חורה, ערערה, ולקיה עתרו לבג"צ בתביעה להקמת לשכות תעסוקה ביישובי הבדואים²⁴. בתגובה ערך שירות התעסוקה תהליך

²¹ שביט מדהלה, לביב שאמי, ג'וני גל ואלון סלע. השתתפותם של ילדים בחברה הערבית במסגרות חנוך מפקחות לגיל הרך. מרכז טאוב, נובמבר 2021.

²² דנה כהן ואח', עמ' 13.

²³ שמוליק דוד וטל אברך. מסגרות לגיל הרך כמנוף לצמצום פערים. מעונות יום בקהילה הבדואית בנגב. פורום דו-קיום, 2020. נגיש באתר הפורום.

אסטרטגי והציע אמות מידה מקצועיות מפורטות לפרישת לשכות ברחבי הארץ. בהמשך, המליץ השירות לשרה על הקמה מדורגת של חמש לשכות ביישובי הבדואים בנגב.

על משרד הכלכלה לאמץ בדחיפות את תוכנית שירות התעסוקה להקמת חמש לשכות תעסוקה ביישובי הבדואים בנגב, על מנת להבטיח פרישת שירותים שוויונית ומעוגנת במידע עדכני ובאמות מידה שוויוניות.

הקצאות מוכרחות להיות מבוססות קריטריונים ומידע עדכני:

- לא ייתכן שאין קריטריונים שוויוניים, גלויים ושקופים להקצאת שירות ממשלתי בסיסי, כלשכות תעסוקה. זה לא סביר, ולא הוגן, ומנוגד לחוק ולפסיקה.
- לא ייתכן שהקצאת המשאבים לאוכלוסייה מתבססת על הרכבה לפני שני עשורים.

הקצאות חייבות להיות שוויוניות:

- לא סביר בעליל, שבמצפה רמון (כ- 5,000 תושבים) ובירוחם (כ- 11,000 תושבים) יתקיימו לשכות תעסוקה, ואילו במועצות המקומיות והאזוריות הבדואיות, אין לשכות תעסוקה כלל.
- בחורה כ- 24,000 תושבים, בכסיפה כ- 23,000, בתל שבע כ- 22,000, בערעה כ- 20,000, בשגב שלום כ- 12,000, ובלקיה כ- 15,000. מועצות מקומיות אלו משרתות פריפריה רחבה של יישובי המועצות האזוריות אלקסוס ונווה מדבר, וכן כמאה אלף תושבי כפרים בלתי מוכרים.
- לא ייתכן שמכל 18 יישובי הבדואים, רק בעיר רהט הוצבה לשכה!!! לא סביר בעליל שרוב מכריע של התושבים הערבים בנגב חייבים בנסיעה ליישוב יהודי על מנת לקבל שירות!!!

האפליה פוגעת באוכלוסייה הענייה והמובטלת במדינה:

- פרישה זו מפלה את האוכלוסייה הענייה ביותר בנגב, ובה לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי לשנת 2018 כ- 73% מהנפשות וכ- 80% מהילדים חיים בעוני.
- הדבר מקשה על בני הקהילה בנגישות לתעסוקה, וזאת כאשר שיעורי התעסוקה בה נמוכים ביותר, אזורי התעסוקה מעטים, האבטלה רבה, והצורך בתעסוקה- עצום.

האפליה פוגעת במיוחד בנשים מובטלות, אנשים בעלי מוגבלות וקשישים:

- פרישת הלשכות הקיימת מפלה במיוחד את ציבור הנשים, דורשות העבודה הבדואיות, ובפרט נשים המתניידות עם ילדיהן, ואת אלו המתקשות לצאת מבתיהן ללא ליווי.
- הפרישה מפלה את ציבור בעלי המוגבלויות הבדואים, שמצבם התעסוקתי והכלכלי חמור במיוחד. הללו נאלצים להתרוצץ מיישוב ליישוב באוטובוסים לא מונגשים.
- פרישת הלשכות מפלה בפרט את הקשישים הבדואים, אוכלוסייה שהשירותים הניתנים לה זעומים במיוחד.
- הדרישה להגיע מיישוב אחד לאחר במרחקים הקיימים בנגב מקשה ופוגעת במיוחד לנוכח שיעורי המינוע הנמוכים בקהילה הבדואית, והפרישה הדלה והלקויה של תחבורה ציבורית בקרבה.

מבטיחים צמצום פערים, ובעצם מעמיקים תהומות:

לסיכום, משרד הכלכלה אינו יכול להבטיח פתרונות, תוכניות חומש וצמצום פערים – אך למנוע משך עשורים שירותים בסיסיים מהמועצות הבדואיות בנגב. מצב זה גורם לא רק להעמקת פערים, כי אם ליצירת תהום בין קהילות.

שירות התעסוקה ערך תהליך אסטרטגי שבסופו עוצבו קריטריונים להקמת לשכות תעסוקה. השירות המליץ לשרת הכלכלה לאור הקריטריונים על הקמת חמש לשכות בחמש מועצות מקומיות בדואיות. ראוי שהשרה תאמץ את ההמלצה המקצועית, הנסמכת על אמות מידה מקצועיות שנבדקו בקפידה ואומצו.

²⁴ בג"צ 22/1929 מועצה מקומית

המלצות

ממשלת ישראל חייבת לאמץ מדיניות עקבית של פיתוח אזור הנגב, אשר תעניק עדיפות לאוכלוסיות מוחלשות יהודיות וערביות, בכלל, לבדואים, בפרט, ולנשים הבדואיות, במיוחד.

יש להגביר את ההשקעות התקציביות בתעסוקה בקהילה הבדואית, מתוך מגמה להביא להשתלבות מרבית של בני הקהילה ובנותיה בשוק העבודה. זאת, על מנת לגרום לצמצום שיעורי העוני והמצוקה, ולצמצום הפערים החברתיים הבולטים המאפיינים את הנגב. יש למקד את ההקצאות בתוכנית אסטרטגית מובנית.

יש להקים לשכות תעסוקה בחמש מהמועצות המקומיות הבדואיות, בהתאם להמלצות שירות התעסוקה. יש להורות ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה להבטיח את הכללת כל התושבים הבדואים, לרבות אלו הגרים בכפרים הבלתי מוכרים, בכל סקר, ובפרט בסקרים העוסקים בתעסוקה, בעוני ובפיתוח כלכלי.

מאמץ מיוחד מתחייב בתחום החינוך: קצב השינוי במערכת החינוך איטי, ודרוש מאמץ גדול בשיפור של מוסדות החינוך ובהעלאת הרמה של תשתיותיהם; בהעלאת רמת ההכשרה להוראה ובהבטחת שירותים במגוון המקצועות הפרא-רפואיים; בשיפור יכולת הניהול; בצמצום נוסף של שיעורי הנשירה, בפרט בקרב הנערים; בגיוון המסגרות והמסלולים; בהכללת ילדי החינוך המיוחד והשילוב; בקידום הכשרה מקצועית ובמסלולים מקצועיים במסגרת התיכון; בהכנה לימודית ובהכוונה חינוכית לאקדמיה; ועוד.

דגש מיוחד נדרש לסיוע לסטודנטים העומדים בדרישות הכניסה של האקדמיה, אך מתקשים להשתלב ולהתמיד בחינוך הגבוה. בתחום זה, קיים ידע מחקרי נרחב, ויש לממש את ההמלצות שנתנו למנהלי תוכנית "שער לאקדמיה" וכן לגופים אחרים.

מאמץ ממוקד מתחייב לשילובם של צעירים בדואים חסרי-מעש במסגרות מתאימות. בשנת 2019 הוגדרו 54% מהצעירים הבדואים ו-45% מהצעירות הבדואיות כחסרי מעש- שיעור שהוא הגבוה ביותר בחברה הערבית²⁵. שיעורים אלה מצביעים על חסמים המקשים על השתלבות מוצלחת באקדמיה ובתעסוקה. אוכלוסיית הצעירים חסרי המעש מהווה פוטנציאל חיובי לשילוב ולקידום חינוכי וכלכלי, ואולם בד-בבד בהיעדר שילוב, היא עלולה להיות מגוייסת בידי גורמים מפרי-חוק.

מסגרות ההכוונה לתעסוקה (מרכזי ריאן) משפרות את קצב ההשמה, אך הן לא מצליחות לתרום לשיפור ניכר באיכות התעסוקה. על כן, יש לקיים הערכה מחדש של השירותים בתחום זה ולבחון את האפקטיביות שלהם. חיוני להקצות תקציבים נוספים להכשרה מקצועית איכותית, לרבות הכשרה במפעל. חיוני להבטיח במקביל תמרוץ ראוי למעסיקים הבוחרים להעסיק בדואים, ובפרט נשים בדואיות.

הכוונה להקים 12 אזורי תעשייה ותעסוקה בנגב, רבים מהם בתוך היישובים או בסמוך להם, היא חיובית, ואולם קצב התכנון והפיתוח איטי ביותר. מתוך חמישה אזורי תעשייה שהקמתם תוקצבה במסגרת תוכנית החומש בשנת 2012 רק שלושה פועלים. הדבר מעיד על תת-פיתוח של מקורות תעסוקה ביישובי הבדואים ובד-בבד מונע את פיתוחם של יישובים אלו.

לבסוף, לפי הערכת לשכת התכנון במחוז הדרום, מתוך כ-300,000 בדואים, כ-100,000 מתגוררים בכפרים בלתי מוכרים, ועוד כ-40,000 דרים בשכונות לא מוסדרות ביישובים מוכרים. פיתוחו הכלכלי של הנגב כולו תלוי במידה רבה בפתרונה ההולם של בעיה אקוטית זאת. בפרט, על מנת לקדם פיתוח תעסוקתי מואץ, על הממשלה להכיר בכ-30 כפרים בדואים, שכן אי-ההכרה בהם הנה מכשול מתמשך לפיתוח כלכלי.

המלצות ספציפיות- תשתיות תעסוקה

²⁵ דו"ח קו-אימפקט, עמ' 22.

א. יש להבטיח לכל ילד בדואי בגיל הרך מסגרת חינוכית-טיפולית הולמת, ובכך לאפשר השתלבות של ההורים, ובפרט האמהות, בשוק העבודה. שירותים אלו יובטחו גם לתושבי הכפרים הבלתי מוכרים. יש להקצות העדפה מתקנת בבניית מעונות המלווה בתקצוב מועדף שיבטיח את בנייתם בפועל. האפליה הניכרת בפרישת שירותי מעונות היום חייבת להיפסק.

ב. יש להרחיב בשיעור ניכר את פרישת שירותי התחבורה הציבורית ביישובי הבדואים ואת תדירות הנסיעות. חשוב להבטיח בפרט, שנשים יוכלו להגיע בנקל ובמהירות לאזורי התעשייה והתעסוקה.

ג. יש להקצות הקצאה נכבדה למסגרות השכלה וחינוך המיועדות לנשים שלא השלימו תעודת בגרות. זאת, במגמה להעלות את הנשים המסוגלות לכך להגיע לרף בגרות ואף להשתלב בהמשך בלימודים אקדמיים. להקצאה זו חשיבות לא רק עבור הקהילה הבדואית ובנותיה, אלא לקידום התעסוקה במשק הישראלי כולו.²⁶

* על פי דרישת החוק, פורום דו-קיום בנגב לשיוויון אזרחי גאה לציין כי כתוצאה משיתוף פעולה עם מדינות ידידותיות וארגונים בינלאומיים שמקדמים זכויות אדם, רוב המימון לפעילותנו מגיע מ"ישויות מדיניות זרות".

---

²⁶ נייר עמדה: תוכנית השלמת השכלה למבוגרים ביישובים הבדואים בנגב. פורום דו קיום וארגונים נוספים, 2018. נגיש באתר הפורום.